

**KORXONA BUDJETINI TUZISH MUAMMOLARI VA UNI BOSHQARUV
HISOBIDAGI O'RNI.**

Abdullayev Behruz Abdunazar o'g'li
Termiz Davlat Universiteti "Buxgalteriya hisobi"
yonalishi II-kurs magistranti

ANOTATSIYA

Maqolada o'z faoliyatini yuritadigan korxonalar faoliyatini byudjetlashtirishni takomillashtirish yangi usul va tamoyillari ko'rib chiqilgan, hamda budjetni tuzish, boshqarish shakllari qisqacha aks ettirilgan.

KALIT SO'ZLAR. Korxonalar, budjet, hukumat, hisobot, yillik hisobot, budjet muammolari, menejment, iqtisodiy o'sish.

Korxonalar bu yuridik shaxs huquqiga ega bo'lgan erkin faoliyat yurituvchi tuzilmadir. Mahsulotlar, tovarlar ishlab chiqarish, xizmatlar ko'rstish, turli xil ishlarni bajarish uchun asos solinadi. Iqtisodiy jarayonning xilma-xil turlari bilan shug'ullanadi. Davlat, jamoa, munitsipal, yakka (oilalar, xususiy) qo'shma, korxonalar shakllari mavjud.

Budjet (qadimiy [Fransuzcha](#) "baguete"-karmon, sumka) — bu davlat va mahalliy o'z-o'zini boshqarish funksiyalarini moliyaviy ta'minlash uchun mo'ljallangan moddiy mablag'lari jamg'armalarini jamlash va sarf qilish shaklidir.¹ Byudjet defitsiti daromadlarni oshib ketganda va mamlakatning moliyaviy sog'ligini ko'rsatganda paydo bo'ladi. Hukumat odatda byudjet tanqisligi so'zlarini tadbirkorlik yoki jismoniy shaxslarga emas, balki qilingan xarajatlarni nazarda tutadi. Hisoblangan defitsitlar davlatning umumiy qarzini shakllantiradi. Byudjet defitsitining asosiy xavflaridan biri inflyatsiya bo'lib, u narx darajasining doimiy o'sishi hisoblanadi. Amerika Qo'shma Shtatlarida byudjet tanqisligi Federal Rezervning inflyatsiya ko'rsatkichini pasaytiradigan iqtisodiyotga ko'proq pul tushirishiga olib kelishi mumkin. Oqibatda, iqtisodiy jarayonning kamida olti oy davom etadigan quyilashishni anglatadigan birxilliliklik yuz beradi. Byudjet tanqisligining bardavom bo'lishi inflyatsiyaga uchragan pul-kredit siyosatini yuzaga keltirishi mumkin.

Budjet tasnifi budjet tizimi budjetlarining daromadlari va xarajatlari, shuningdek Davlat budjeti taqchilligini qoplash manbalarini guruhlashdan iborat bo'lib, budjet tizimi budjetlarini shakllantirish, tuzish va ijro etishni tizimlashtirish uchun foydalaniladi.²

Ma'lumki, hisobot, korxonalar, birlashma, uyushma, konsern, korporatsiya, aksiyodorlik jamiyati va shu kabilarning o'tgan vaqt ichidagi ishlari natijalari va sharoitlari to'g'risidagi ma'lumotlar majmui bo'lib, u xo'jalik faoliyatini tahlil, nazorat qilish va boshqarish maqsadida tegishli subyektlarga topshiriladi. Hisobot axborotlari sotilgan mahsulot, ish va xizmatlar, ularning ishlab chiqarish xarajatlari, xo'jalik mablag'lari va ularning tashkil bo'lish manbalari, ishlarning moliyaviy natijalari, soliqqa tortish va dividendlar to'g'risidagi ma'lumotlarni o'z ichiga oladi:

-buxgalteriya hisobi yordamida xo'jalikda mavjud bo'lgan har xil turdagi moddiy qiymatliklar va pul mablag'larining miqdori, boshqa korxonalar va tashkilotlar bilan hisob-kitoblarning holati, undagi boshqa resurslarning umumiy hajmi haqida ma'lumotlar olinadi;

-tayyorlangan materiallar, ishlab chiqarilgan va sotilgan mahsulot hajmi va tannarxi aniqlanadi;

-xo'jalik faoliyatining moliyaviy natijalari - foyda (sof daromad) yoki zarar hisoblab chiqiladi;

¹ <https://uz.wikipedia.org/wiki/>

² <https://lex.uz/docs/-2304138>

-korxonaning rentabelligi hamda korxonada va uning tarkibiy qismlarining boshqa qator ko'rsatkichlari hisoblab aniqlanadi.

Buxgalteriya hisobida ham, tezkor va statistika hisobidagi kabi, barcha o'lhagichlar - natura, mehnat va pul o'lhagichlari qo'llaniladi. Lekin unda pul (qiymatli) o'lhagichga alohida ahamiyat beriladi, chunki u buxgalteriya hisobining umumlashtiruvchi ko'rsatkichlarini olish imkonini beradi. Shuning uchun pul o'lhagichda buxgalteriya hisobining barcha ob'ektlari, garchi ular natura va mexat o'lhagichlarida aks ettirilgan bo'lsa ham, albatta, pul o'lhagichida ifodalanadi.

Kompaniyaning muvaffaqiyatli kaliti uning ishini malakali tashkil etishdir. Ish jarayonlarini soddalashtirish, tizimlashtirish va avtomatlashtirish korxonaning raqobatbardoshligini sezilarli darajada oshiradi.

Aniq va tegishli korxonada moliyaviy rejalashtirish va byudjetlashtirish – ishni tashkil etishning juda muhim va istiqbolli qismi. Har qanday menejer va biznes egasi, hatto kichik bo'lsa ham, jarayonning asoslarini aniq bilishi va uni o'z kompaniyasida amalga oshirishi kerak.

Moliyaviy rejalashtirish – bu kompaniyaning butun faoliyatini tashkil etadigan kit.

Bu boshqa rejalashtirish bilan bog'liq, har qanday biznesda mavjud (faqat har xil shakllarda), shuningdek, zarur mablag'lar va ulaning o'z vaqtida mavjudligini hisobga olgan holda kompaniyaning missiyasi va intilishlarini baholash.

Moliyaviy rejalashtirish quyidagi davrlarda amalga oshiriladi;

- Uzoq muddatli yoki strategic. Tashkilodning asosiy maqsadlarini, unga erishish yo'llarini, uning hajmi va ish hajmini 5 yildan ortiq muddatga sifat yoki umumiy miqdoriy shaklda tavsiflaydi.
- O'rta yoki taktik rejalashtirish. 1 yildan 5 yilgacha tuziladi va strategic maqsadlarni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan mablag'larni belgilaydi.
- Qisqa muddatli yoki operatsion rejalashtirish. Korxonaning hozirgi ishida shakllanadi, aslida byudjetlashtirmoqda.
- Boshqacha qilib aytganda, korxonani byudjetlashtirish – bu qisqa muddatli rejalashtirish.
- Kengroq aytganda bu nafaqat resurslarni rejalashtirish, balki korxonaning boshqaruvi, uning mezonlari yordamida kompaniya, uning bo'limlari va hodimlarining o'sishiga qo'shgan hissasini hisobga oladi.
- Byudjet tuzishning natijasi byudjet – kompaniyaning yaqin kelajakdagi hujjati.
- Korxonada byudjeti funksiyalari va boshqalar

Byudjetlashtirish bozor holatini hisobga olgan holda resurslarni taqsimlash usullarini izlash va uning imkoniyatlari, muammolar va xavflarni ta'minlaydi, ularni hal qilish yo'llarini taklif qiladi. O'zida aks ettiradi bo'limlar va hodimlarning moliyaviy nazorati, rejalashtirilgan natijalar va erishilgan natijalar solishtirish orqali samaradorlik tahlilini o'tkazadi.

-Turli o'lhagichlarni kuztish ularning pastki chiziqdagi ta'sirini ko'rish va o'zgartirishlar imkonini beradi.

-Korxonani byudjetlashtirish tizimi menejerlarning ishini kuzatish imkoniyatini beradi, o'z maqsadlarini bajarishga asoslangan, shuningdek, hodimlarning ishi uchun moliyaviy rag'batdir.

-Byudjetlar rejalar formatida yuqoridan pastga ma'lumot tufayli yaxshi ta'sir ko'rsatadi. Bu qo'llab-quvvatlanishini anglatadi turli darajadagi hodimlar o'rtasidagi aloqa va ular orasida har bir hodim va bo'limning, umuman butun korxonaning vazifasi va vazifalari to'g'risida tushuncha shakllanadi.

-Bo'limlar o'rtasidagi aloqani mustahkamlaydi, har bir bo'limning xususiyatlarini yaxshiroq tushunishga yordam beradi.

Byudjetni tayyorlash va ijro etishda bir qator cheklovlar hisobga olinadi. Qisqa muddatli (operatsion) rejalashtirishning muhim komponenti sifatida byudjetlashtirish tashkilotning strategiyasi, marketing va boshqa niyatlariga mos kelishi kerak. Uni joriy etishning majburiy mezoni axborot texnologiyalaridan foydalanish hisoblanadi. Bundan tashqari, ushbu tizim kompaniyaning o'ziga xos xususiyatlariga va uning faoliyat sohasiga mos kelishi kerak. Kompaniyaning muvaffaqiyat kaliti uning ishini malakali tashkil etishdir. Ish jarayonlarini soddalashtirish, tizimlashtirish va avtomatlashtirish korxonaning raqobatbardoshligini sezilarli darajada oshiradi. Xulosa qilib shuni aytish mumkinki Ekspertiza natijasida tuzilgan buxgalteriya hisobi hujjatlarini, hisob registrlari va moliyaviy hisobotlarni qonunlar va boshqa me'yoriy hujjatlar talablariga mos kelish darajasiga baho berish bo'yicha olib borilgan ish faoliyati munosib shaklda natija bersa bu budjetlashtirish va mablag'lar taqsimoti to'g'riligidan dalolat beradi. Buning uchun bizga bir qancha nazorat shakllari yordamga keladi.

Inventarizatsiya – bu korxonada aktivlari va majburiyatlarining haqqoniy mavjud holatini aniqlash, ularni hisob ma'lumotlariga mos kelishligini belgilash bo'yicha amalga oshirilgan ish faoliyati.

Konsalting – bu xo'jalik yurituvchi sub'ektlarga ularni qiziqitiruvchi turli bilimlar va amaliy ko'nikmalar bo'yicha maslahatlarni berish borasida olib borilgan ish faoliyati.

Kasbiy xizmatlar – bu auditorlik tashkilotlarining shartnomalar asosida xo'jalik yurituvchi sub'ektlarga hisobni yuritib berish, uni tiklash, soliq deklaratsiyalarini tuzib berish, biznes rejani tuzish va boshqa kasb ishlarini bajarib berish borasidagi ish faoliyati. Shunday qilib, yuqoridagi fikr va mulohazalardan kelib chiqqan holda audit va auditorlik faoliyatlariga quyidagicha ta'rif berish mumkin.

Audit - bu xo'jalik yurituvchi sub'ektlarning moliyaviy xo'jalik faoliyatini davlat va xo'jalik yurituvchi sub'ektlarning manfaatlarini nuqtai nazaridan qonunlar va va boshqa me'yoriy hujjatlariga

Adabiyotlar

- [1] O'zbekiston Respublikasining 2004 yil 26 avgustdagi «Davlat budjetining gazzachilik ijrosi tugrisida»gi qonuni.
- [2] Кондраков Н.П., Кондраков И.Н. Бухгалтерский учет в бюджетных организациях. -М.: Проспект, 2006.
- [3] Ostonaqulov M. "Budjet tashkilotlari xarajatlar smetalari ijrosining buxgalteriya xisobi". -T.: Zdravplus 2014.
- [4] Остонакулов М. Бухгалтерский учет в бюджетных организациях. -Т.: «Iqtisod-moliya», 2007.
- [5] <http://www.soliq.uz>
- [6] <http://www.mf.uz>